

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2025-7.03>

ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ

Кузів Юліана Зіновіївна,

студентка

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0009-0002-1033-4285

Смотрич Дмитро Володимирович,

доктор філософії 081 «Право», доцент,

доцент кафедри адміністративного та інформаційного права

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-6087-9553

У статті досліджено інститут врегулювання спору за участю судді як альтернативний метод вирішення адміністративних спорів, його особливості та правову природу. Визначено, що врегулювання спору за участю судді є специфічною процедурою, яка поєднує елементи судових і медіаційних процедур, створюючи новий формат примирення сторін у рамках судового процесу. Встановлено, що ключовими характеристиками цього інституту є добровільність, конфіденційність, обмеженість у часі, неформальність та активна роль судді як посередника.

Проведено порівняльний аналіз інституту врегулювання спору за участю судді та процедури медіації, виявлено їхні спільні та відмінні риси. Встановлено, що основними відмінностями є правовий статус посередника, законодавче регулювання та часові рамки застосування цих процедур. Досліджено особливості застосування інституту врегулювання спору за участю судді в адміністративному судочинстві з урахуванням специфіки публічно-правових відносин і правового статусу суб'єктів владних повноважень.

Виявлено проблемні аспекти практичного застосування цього інституту, зокрема недостатній рівень процесуальної регламентації цієї процедури й обмежена дискреція органів влади щодо можливості укладення мирових угод. Обґрунтовано потребу в удосконаленні нормативно-правової бази шляхом розробки методичних рекомендацій щодо проведення процедури врегулювання спору за участю судді та розширення повноважень суб'єктів владних повноважень у частині укладення мирових угод.

Доведено, що інститут врегулювання спору за участю судді є важливим кроком у розвитку системи альтернативного вирішення адміністративних спорів в Україні, що сприятиме розвантаженню судової системи, підвищенню довіри громадян до правосуддя та забезпеченню більш ефективного захисту прав у публічно-правовій сфері.

Ключові слова: адміністративне судочинство, альтернативні методи вирішення спорів, медіація, публічно-правові спори, суб'єкт владних повноважень

Kuziv Yuliana, Smotrych Dmytro. Dispute settlement with participation of judge as an alternative way to resolve administrative disputes

The article examines the institution of dispute resolution with judicial participation as an alternative method for resolving administrative disputes, exploring its characteristics and legal nature. The research establishes that judicial dispute resolution represents a unique procedure that com-

bines elements of court proceedings and mediation processes, creating an innovative format for party reconciliation within the judicial framework. Key features of this institution include voluntary participation, confidentiality, time limitations, informality, and the active role of the judge as a mediator.

A comparative analysis was conducted between judicial dispute resolution and mediation procedures, identifying their similarities and differences. The main distinctions were found to be the legal status of the mediator, legislative regulation, and timeframes for implementing these procedures. The study explored the specific application of judicial dispute resolution in administrative proceedings, considering the unique nature of public law relations and the legal status of public authorities.

The research identified problematic aspects in the practical implementation of this institution, particularly insufficient procedural regulation and limited discretion of government bodies regarding settlement agreements. The authors substantiated the need to improve the regulatory framework by developing methodological guidelines for conducting judicial dispute resolution procedures and expanding the powers of public authorities in concluding settlement agreements.

The study demonstrates that the institution of judicial dispute resolution represents a significant step in developing Ukraine's alternative administrative dispute resolution system, which will help reduce the burden on the judicial system, increase public trust in justice, and ensure more effective protection of rights in the public law sphere.

Key words: *administrative justice, alternative dispute resolution methods, mediation, public law disputes, public authority.*

Постановка проблеми. Реформування системи правосуддя в Україні передбачає не лише інституційні зміни в судовій владі, але й впровадження ефективних механізмів, які спрямовані на розвантаження судів та підвищення якості захисту прав громадян. Альтернативні методи вирішення спорів, особливо в адміністративному судочинстві, набувають все більшої актуальності, оскільки вони дають можливість оптимізувати судовий процес, зменшити навантаження на суддів і забезпечити ефективний захист прав у публічно-правових спорах.

Особливої уваги заслуговує відносно новий для українського законодавства інститут врегулювання спору за участю судді, запроваджений у рамках судової реформи 2017 року. Цей інститут поєднує елементи судових і медіаційних процедур, створюючи новий формат примирення сторін у рамках судового процесу. Водночас специфіка публічно-правових відносин і правовий статус суб'єктів владних повноважень породжують низку викликів для ефективного застосування цього інституту в адміністративному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти альтернативних способів вирішення спорів, зокрема інсти-

туту врегулювання спору за участю судді, досліджували чимало українських вчених. Ґрунтовний внесок у дослідження цієї проблематики зробили такі науковці, як С. В. Ківалов, В. Є. Прущак, К. С. Токарева, А. М. Стеблев, С. Р. Сулейманова й інші.

Метою статті є всебічний аналіз інституту врегулювання спору за участю судді як альтернативного методу вирішення адміністративних спорів, його особливостей, недоліків і пропозицій щодо вирішення проблемних моментів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Альтернативні методи вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution, ADR) – це сукупність процедур, спрямованих на вирішення конфліктів без застосування класичного судового розгляду. У світовій практиці ці підходи становлять цілісну систему, яка в багатьох державах є значно розвиненішою, ніж в Україні. Зокрема, у країнах з тривалими демократичними традиціями, як-от США, Нідерланди, Німеччина, Велика Британія та Франція, ці методи широко застосовуються на практиці вже багато років та є досить популярним способом вирішення спорів у різних сферах правовідносин, включно з адміністративними спорами.

Альтернативне вирішення спорів сягає своїм корінням глибокої давнини – уже в Стародавньому Китаї, Індії, Греції та Римі конфлікти між сторонами часто врегулювалися поза межами офіційного судочинства, за участю посередників, старійшин або незалежних арбітрів. Проте офіційне визначення й інституціоналізація ADR відбулися значно пізніше – у другій половині XX століття.

До прикладу, перше використання процесів ADR у США розпочалося експериментально в 1970-х роках як потенційний засіб для усунення судових затримок і як метод вирішення спорів, пов'язаних із навколишнім середовищем та природними ресурсами [1].

Поширеність і популярність ADR-процедур насамперед обумовлюється тим, що вони мають чимало переваг порівняно з традиційним судовим розглядом. Передусім вони є менш часозатратними та більш фінансово вигідними для учасників спору. Також ці процедури відзначаються більшою гнучкістю та зручністю для сторін спору, які мають можливість брати безпосередню участь у формуванні рішення. Крім того, такі методи сприяють збереженню конструктивних відносин між сторонами, що особливо важливо в адміністративних правовідносинах, де громадяни та суб'єкти господарювання продовжують взаємодіяти з органами публічної влади після вирішення конкретного спору.

В Україні сучасний розвиток адміністративного судочинства характеризується поступовим упровадженням альтернативних способів вирішення спорів, що надає сторонам можливість більш гнучко й ефективно вирішувати конфлікти у сфері публічно-правових відносин. Зростання інтересу до цих механізмів зумовлено як загальносвітовими тенденціями розвитку правосуддя, так і внутрішніми чинниками – необхідністю розвантаження судової системи, підвищення довіри громадян до правосуддя та забезпечення більш ефективного захисту прав у публічно-правовій сфері.

Одним із таких механізмів, запроваджених під час судової реформи, є інститут

врегулювання спору за участю судді, що передбачений главою 4 розділу II Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [2]. Цей інститут, запроваджений у 2017 році в рамках масштабних змін до процесуального законодавства, став новим кроком у розвитку вітчизняної системи альтернативного вирішення спорів, поєднуючи елементи судової процедури та медіації.

Аналізуючи правову природу даного інституту, можна погодитися з позицією Є. В. Прущак, яка розглядає врегулювання спору за участю судді як специфічний структурований процес добровільних переговорів між сторонами конфлікту. На думку науковиці, ключовою особливістю цієї процедури є участь судді як нейтрального посередника, який, зберігаючи неупередженість та використовуючи свій професійний досвід і спеціальні навички, допомагає учасникам спору самостійно дійти компромісного рішення [3, с. 150].

Зі свого боку, К. С. Токарева визначає врегулювання спору за участю судді як альтернативний спосіб вирішення конфліктів у правовому полі, що поєднує судове посередництво з елементами примирних процедур, зберігаючи при цьому процесуальну специфіку та юридичні гарантії виконання досягнутих домовленостей, що істотно відрізняє його від класичної медіації [4, с. 84].

Узагальнюючи наукові підходи до розуміння сутності врегулювання спору за участю судді, можна визначити цей інститут як особливу процедуру, що здійснюється за згодою сторін до початку розгляду справи по суті, під час якої суддя, використовуючи примирні методики, сприяє сторонам у врегулюванні спору шляхом досягнення взаємоприйняттого рішення.

Процедура врегулювання спору за участю судді в публічно-правових справах має чимало характерних рис, серед яких: 1) добровільність – процедура здійснюється лише за взаємною згодою сторін. Цей принцип гарантує, що сторони не будуть примушені до участі в процедурі примирення, якщо вони не бачать пер-

спектив у такому способі вирішення спору; 2) конфіденційність – отримана під час процедури інформація не розголошується, а також не ведеться протокол наради та здійснення фіксування технічними засобами; 3) обмеженість у часі – процедура здійснюється в розумний термін, що не перевищує 30 днів від дати ухвалення відповідної постанови про її проведення; 4) неформальність – спілкування відбувається у вільній формі, що сприяє відкритості та широті сторін; 5) активна роль судді – суддя не лише забезпечує дотримання процедури, але й активно сприяє пошуку взаємоприйняттого рішення.

Варто наголосити, що ще одним важливим аспектом цього альтернативного способу вирішення спору є заборона судді надавати сторонам юридичні поради й оцінку доказів у справі, що підкреслює відмінність цієї процедури від класичного судового розгляду. Суддя виступає радше як фасилітатор, який допомагає сторонам знайти компромісне рішення, а не як арбітр, який приймає обов'язкове для сторін рішення.

З огляду на це для більш глибокого розуміння особливостей інституту врегулювання спору за участю судді доцільно здійснити його порівняння з процедурою медіації, яка також належить до альтернативних способів вирішення спорів і яку часто можуть ототожнювати з урегулюванням спору за участю судді. Як зазначає С. В. Ківалов, обидві процедури спрямовані на досягнення примирення сторін і пошук взаємоприйняттого рішення, проте мають суттєві відмінності в механізмі реалізації [5].

Насамперед відмінність полягає у правовому статусі нейтрального посередника – у разі врегулювання спору за участю судді цю роль виконує суддя, який розглядає справу, тоді як у медіації посередником є медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна та неупереджена фізична особа [6], яка не має жодних повноважень судді.

Законодавче регулювання цих процедур теж має свої відмінності. Врегулю-

вання спору за участю судді регулюється процесуальним законодавством – в адміністративних спорах це регламентовано КАС України, натомість процедура медіації визначена Законом України «Про медіацію».

Відрізняються й часові рамки застосування вищезгаданих процедур. Стаття 184 КАС України встановлює, що врегулювання спору за участю судді можливе лише до початку розгляду справи по суті [2], тоді як медіацію можна ініціювати на будь-якій стадії судового процесу або навіть за її межами, що робить процедуру медіації більш гнучкою процедурою з погляду часу її застосування.

Водночас, як зазначає С. Р. Сулейманова, однією із спільних рис даних процедур є те, що вони проводяться у формі спільних і закритих нарад. Спільні наради проводяться за участі всіх сторін і судді або медіатора, закриті – коли суддя / медіатор проводить нараду з кожною зі сторін окремо [7]. Варто додати й те, що їх об'єднує і мета – досягнення взаємоприйняттого рішення та справедливе врегулювання спору, що відповідає інтересам сторін.

Аналізуючи правове регулювання інституту врегулювання спору за участю судді, варто погодитися з позицією А. М. Стеблева, який звертає увагу на недостатній рівень процесуальної регламентації цієї процедури в чинному законодавстві. Науковець справедливо відзначає, що нормативне закріплення цього інституту наразі обмежується встановленням базових правил без детальної розробки механізмів їх практичної реалізації.

Як ми вже зазначали раніше, у КАС України встановлено принцип конфіденційності процедури врегулювання спору за участю судді. Проте проблемою є те, що механізм юридичної відповідальності за його порушення відсутній, що, власне, створює *lacuna legis* – суттєву прогалину в правовому регулюванні.

Також нашу увагу привертає певна суперечність у положеннях КАС Укра-

їни. З одного боку, суддя позбавлений права надавати сторонам юридичні консультації та поради, однак, відповідно до п. 5 статті 186 КАС України, «під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору».

На нашу думку, тлумачення судової практики за своєю суттю може розглядатися як форма юридичної поради. Це підтверджується підходом до цього питання в інших правових системах. Зокрема, на офіційному сайті суду з питань банкрутства штату Меріленд чітко зазначається, що роз'яснення прецедентного права (explaining case law) є юридичною порадою [9]. Згідно із цим підходом пояснення змісту й застосовності судових рішень до конкретних обставин справи виходить за межі нейтрального інформування та має ознаки юридичного консультування, що може вплинути на неупередженість судді.

Також специфіка адміністративних спорів, де однією зі сторін завжди виступає суб'єкт владних повноважень, створює певні обмеження для застосування цієї процедури. На відміну від спорів приватноправового характеру, у публічно-правових відносинах дискреція органу влади щодо можливості укладення мирової угоди часто обмежена законом, що може ускладнювати досягнення компромісу.

У сфері публічно-правових відносин альтернативне вирішення спорів стане значно доступнішим та ефективнішим за умови розширення законодавчо визначеного переліку повноважень суб'єктів владних повноважень, зокрема, шляхом надання їм можливості укладати мирові угоди й угоди за результатами медіації з громадянами [4, с. 86].

Виходячи із цього, доцільно розглянути можливість розробки й затвердження на рівні підзаконних нормативно-правових актів методичних рекомендацій щодо проведення процедури врегулювання спору за участю судді, які б ґрунтувалися на наукових дослідженнях та успіш-

ному практичному досвіді. Упровадження таких рекомендацій могло б значно підвищити ефективність використання цього альтернативного способу вирішення адміністративних спорів та сприяти його більш широкому застосуванню в судовій практиці.

Крім належного нормативного забезпечення, не менш важливою передумовою ефективності є відповідна підготовка суддів. Важливу роль у визначенні ефективності процедури врегулювання спору за участю судді відіграють медіаційні навички судді. Судді, які традиційно орієнтовані на змагальний процес, не завжди володіють необхідними навичками для ефективного сприяння примиренню сторін. Для подолання цієї проблеми може бути доцільним упровадження спеціальних програм підготовки для суддів, під час яких вони зможуть удосконалити психологічні техніки ведення переговорів та особливості комунікації в стресових умовах.

Висновки. Отже, можна констатувати, що інститут врегулювання спору за участю судді є важливим і перспективним механізмом у системі адміністративного судочинства України. Виступаючи альтернативним способом вирішення публічно-правових спорів, він сприяє не лише розвантаженню судової системи, але й формуванню культури конструктивного діалогу між громадянами та суб'єктами владних повноважень.

Дослідження виявило значні прогалини в нормативно-правовому регулюванні інституту, зокрема відсутність механізму юридичної відповідальності за порушення принципу конфіденційності, суперечності у визначенні меж діяльності судді та недостатню процесуальну регламентацію. Специфіка публічно-правових відносин створює додаткові виклики, пов'язані з обмеженою дискрецією органів влади щодо можливості укладення мирових угод.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі передбачають порівняльно-правові дослідження досвіду інших юрисдикцій, емпіричний аналіз

ефективності інституту на основі судової статистики, розробку методологічних основ удосконалення процедури та дослідження психологічних аспектів взаємодії сторін. Особливу увагу має бути приділено створенню комплексної

системи підготовки суддів до виконання посередницьких функцій та розробці детальних методичних рекомендацій для практичного застосування процедури врегулювання спору за участю судді в адміністративних справах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. U.S. Office of Personnel Management. Alternate dispute resolution handbook. URL: <https://www.opm.gov/policy-data-oversight/employee-relations/employee-rights-appeals/alternative-dispute-resolution/handbook.pdf> (accessed: 10.05.2025).
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
3. Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві України : дис. ... д-ра філос.: 081 Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020. URL: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2697/1/2020Дисертація%20Прущак%20В.Є..pdf> (дата звернення: 10.05.2025).
4. Токарева К.С. Порівняльний аспект врегулювання спорів за участю судді та за допомогою медіації. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2020. Вип. 4 (57). С. 83–88.
5. Ківалов С. В. Врегулювання публічно-правового спору за участю судді: нова форма правосуддя чи прояв медіації в суді? // *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова*. Одеса, 2018. С. 5–8.
6. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n6> (дата звернення: 10.05.2025).
7. Сулейманова С. Р. Врегулювання спору за участю судді та медіація: порівняльно-правова характеристика. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a426a87-aacc-44f5-99d6-fef7b9dd6164/content> (дата звернення: 10.05.2025).
8. Стеблев А. М. Кодекс адміністративного судочинства України у системі регулювання альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів та конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2023. Випуск 36.
9. United States Bankruptcy Court for the District of Maryland. What constitutes legal advice? U.S. Bankruptcy Court. URL: <https://www.mdb.uscourts.gov/pro-se/what-constitutes-legal-advice> (accessed: 10.05.2025)

REFERENCES:

1. U.S. Office of Personnel Management. Alternate dispute resolution handbook. Retrieved from: <https://www.opm.gov/policy-data-oversight/employee-relations/employee-rights-appeals/alternative-dispute-resolution/handbook.pdf> (accessed: 10.05.2025) [in English].
2. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny (2005, July) № 2747-IV* [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrayiny". VR Ukrayiny*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (accessed: 10.05.2025) [in Ukrainian].
3. Prushchak, V.Ye. (2020). *Vrehuluvannya sporu za uchastyu suddi v tsyvil'nomu sudochynstvi Ukrayiny* [Settlement of a dispute with the participation of a judge in the civil procedure of Ukraine]. Doctoral dissertation. National University "Odesa Law Academy", Odesa. Retrieved from: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2697/1/2020Дисертація%20Прущак%20В.Є..pdf> (accessed: 10.05.2025) [in Ukrainian].

4. Tokarieva, K.S. (2020). Porizhnyalnyy aspekt vrehuluvannya sporiv za uchastyu suddi ta za dopomohoyu mediatsiyi [Comparative aspect of dispute settlement with the participation of a judge and through mediation]. *Naukovi pratsi Kyivs'koho aviatsiynoho instytutu. Seriya: Yurydychnyy visnyk "Povitryane i kosmichne pravo"*, 4 (57), 83–88 [in Ukrainian].

5. Kivalov, S.V. (2018). Vrehuluvannya publichno-pravovoho sporu za uchastyu suddi: nova forma pravosuddya chy proyav mediatsiyi v sudi? [Settlement of a public law dispute with the participation of a judge: a new form of justice or a manifestation of mediation in court?]. In *Pravovi ta instytutsiyni mekhanizmy zabezpechennya rozvytku Ukrayiny v umovakh yevropeyskoyi intehtratsiyi: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Odesa, May 18, 2018)* (Vol. 2, pp. 5–8). Odesa [in Ukrainian].

6. Pro mediatsiyu (2021, November). *Zakon Ukrayiny № 1875-IX [Law of Ukraine "On mediation"]*. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrayiny". VR Ukrayiny*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n6> (accessed: 10.05.2025) [in Ukrainian].

7. Suleymanova, S.R. (n.d.). Vrehuluvannya sporu za uchastyu suddi ta mediatsiya: porivnyalno-pravova kharakterystyka [Settlement of disputes with the participation of a judge and mediation: A comparative legal characteristic]. Retrieved from: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a426a87-aacc-44f5-99d6-fef7b9dd6164/content> (accessed: 10.05.2025) [in Ukrainian].

8. Steblev, A.M. (2023). Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny u systemi rehulyuvannya alternatyvnykh sposobiv vyrishennya publichno-pravovykh sporiv ta konfliktiv [The Code of Administrative Procedure of Ukraine in the system of regulating alternative methods of resolving public law disputes and conflicts]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya: Pravo*, 36 [in Ukrainian].

9. United States Bankruptcy Court for the District of Maryland. What constitutes legal advice? U.S. Bankruptcy Court. Retrieved from: <https://www.mdb.uscourts.gov/pro-se/what-constitutes-legal-advice> (accessed: 10.05.2025) [in English].